

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 57

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ιανουάριος 2023

ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 57

«1. Τα καθήκοντα του βουλευτή είναι ασυμβίβαστα με τα έργα ή την ιδιότητα του ιδιοκτήτη ή εταίρου ή μετόχου ή διοικητή ή διαχειριστή ή μέλους του διοικητικού συμβουλίου ή γενικού διευθυντή ή των αναπληρωτών τους επιχείρησης, η οποία:

α) Αναλαμβάνει έργα ή μελέτες ή προμήθειες του Δημοσίου ή παροχή υπηρεσιών προς το Δημόσιο ή συνάπτει με το Δημόσιο συναφείς συμβάσεις αναπτυξιακού ή επενδυτικού χαρακτήρα.

β) Απολαμβάνει ειδικών προνομίων.

γ) Κατέχει ή διαχειρίζεται ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό ή εκδίδει εφημερίδα πανελληνίας κυκλοφορίας.

δ) Ασκει κατά παραχώρηση δημόσια υπηρεσία ή δημόσια επιχείρηση ή επιχείρηση κοινής ωφέλειας.

ε) Μισθώνει για εμπορικούς λόγους ακίνητα του Δημοσίου.

Για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής με το Δημόσιο εξομοιώνονται οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, τα άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τα κρατικά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, οι δημόσιες επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και οι άλλες επιχειρήσεις τη διοίκηση των οποίων ορίζει άμεσα ή έμμεσα το Δημόσιο με διοικητική πράξη ή ως μέτοχος. Μέτοχος επιχείρησης που εμπίπτει στους περιορισμούς της παραγράφου αυτής είναι όποιος κατέχει ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου μεγαλύτερο του ένα τοις εκατό.

Με ειδικό νόμο μπορεί να καθορίζονται επαγγελματικές δραστηριότητες, πέραν αυτών που αναφέρονται στα προηγούμενα εδάφια, η άσκηση των οποίων δεν επιτρέπεται στους βουλευτές.

Η παράβαση των διατάξεων αυτής της παραγράφου συνεπάγεται έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα και ακυρότητα των σχετικών συμβάσεων ή πράξεων, όπως νόμος ορίζει.

2. Βουλευτές που υπάγονται στις διατάξεις του πρώτου εδαφίου της προηγούμενης παραγράφου οφείλουν, μέσα σε οκτώ ημέρες αφότου η εκλογή τους γίνει οριστική, να επιλέξουν με δήλωσή τους μεταξύ του βουλευτικού αξιώματος και των παραπάνω έργων ή ιδιοτήτων. Αν παραλειφθεί αυτή η εμπρόθεσμη δήλωση, εκπίπτουν αυτοδικαίως από το αξίωμα του βουλευτή.

3. Βουλευτές που αποδέχονται οποιαδήποτε από τις ιδιότητες ή τα έργα που αναφέρονται σε αυτό ή στο προηγούμενο άρθρο και που χαρακτηρίζονται ότι

αποτελούν κώλυμα για την υποψηφιότητα βουλευτή ή ότι είναι ασυμβίβαστα με το βουλευτικό αξίωμα, εκπίπτουν από το αξίωμα αυτό, όπως νόμος ορίζει.
4. Ειδικός νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο συνεχίζονται ή εκχωρούνται ή διαλύονται συμβάσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 και έχουν αναληφθεί από βουλευτή ή από επικείμενη στην οποία αυτός μετείχε πριν από την απόκτηση της βουλευτικής ιδιότητας ή με ασυμβίβαστη προς το αξίωμά του ιδιότητα».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βενιζέλου Ευ., *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2021 (νέα έκδοση)· Βενιζέλου Ευ., *Το αναθεωρητικό κεκτημένο. Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002· Βενιζέλου Ευ., *Ο έλεγχος των κωλυμάτων εκλογιμότητας κατά την ανακήρυξη των υποψηφίων βουλευτών*, Κοινοβουλευτική Επιθεώρηση, 4/1990· Μαυριά Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2021 (νέα έκδοση)· Μπέσλα-Βήκα Ε., *Η έκπτωση βουλευτών από το βουλευτικό αξίωμα*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1993· Μποτόπουλου Κ., *Τα κώλυμα εκλογιμότητας των βουλευτών υπό το φως της νομολογίας του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1999· Μποτόπουλου Κ., «Το νέο καθεστώς κωλυμάτων και ασυμβιβάστων», σε Δ. Τσάτσου, Ευ. Βενιζέλου, Ξ. Κονιάδη, *Το Νέο Σύνταγμα - Πρακτικά Συνεδρίου για το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986/2001*, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001· Ξηρού Θ., *Ο έλεγχος των κωλυμάτων εκλογιμότητας κατά την ανακήρυξη των υποψηφίων στις γενικές βουλευτικές εκλογές*, ΕΔΔΔ 4/2002· Παντελή Α., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 5η Έκδοση, Εκδόσεις Λιβάνη 2020 (5η έκδοση)· Παραρά Π., *Σύνταγμα 1975 – Corpus, II*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1985· Παυλόπουλου Π., *Η αναθεώρηση του Συντάγματος υπό το πρίσμα της κοινοβουλευτικής εμπειρίας*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2010· Ράικου Αθ., *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, Αθήναι 1982 (11η έκδοση)· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977*, Α΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1983 [Α΄ Συμπλήρωμα, 1983]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των εκλογών των βουλευτών και των ευρωβουλευτών της 18ης Οκτωβρίου 1981 και των δημοτικών και κοινοτικών αρχών*, Β΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1983 [Β΄ Συμπλήρωμα, 1983]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985 και η κρίση περί της εκπώσεως βουλευτών*, Γ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1988 [Γ΄ Συμπλήρωμα, 1988]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών και ευρωβουλευτικών εκλογών*, Δ΄ Συμπλήρωμα Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1993 [Δ΄ Συμπλήρωμα, 1993]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών και ευρωβουλευτικών εκλογών*, Ε΄ Συμπλήρωμα Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

1996 [Ε΄ Συμπλήρωμα, 1996]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 22ας Σεπτεμβρίου 1996*, ΣΤ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1999 [ΣΤ΄ Συμπλήρωμα, 1999]· Ράικου Αθ., *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 9ης Απριλίου 2000*, Ζ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2003 [Ζ΄ Συμπλήρωμα, 2003]· Ράικου Αθ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Ι, Α΄, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002· Ράικου Αθ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Ι, Β΄, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002· Σκαλτσούνη Δ. Π./Γράβαρη Ι.Β./Κυριλλόπουλου Δ.Μ., *Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών*, Ι, έτη 1978-1999, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000· Σκαλτσούνη Δ. Π./Γράβαρη Ι.Β./Κυριλλόπουλου Δ.Μ., *Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών*, ΙΙ, έτη 2000-2003, ό.π., Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2004· Σπυρόπουλου Φ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018 (νέα έκδοση)· Σπυρόπουλου Φ., Κοντιάδη Ξ., Ανθόπουλου Χ., Γεραπετρίτη Γ. (επιμ.), *Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017 (Παπανικολάου Κ., άρθρα 56, 57, 58)· Γ. Σωτηρέλη Γ., *Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909. Ιδεολογία και πράξη της καθολικής ψηφοφορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1991· Σωτηρέλη Γ., *Κωλύματα εκλογιμότητας και ασυμβίβαστα βουλευτών στο μεταίχμιο δύο συνταγματικών αναθεωρήσεων*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006· Σωτηρέλη Γ., «Η νέα συνταγματική ρύθμιση των κωλυμάτων και των ασυμβιβάστων των βουλευτών: μια πρώτη αποτίμηση, με το βλέμμα στραμμένο στην επόμενη αναθεώρηση», σε Ξ. Κοντιάδη (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, τ. ΙΙ, Ατ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2006· Τζίφρα Π., *Το Ανώτατον Ειδικόν Δικαστήριον (άρθρ. 100 του Συντάγματος 1975)*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1976· Τσάτσου Δ., *Το κοινοβουλευτικόν ασυμβίβαστον εν τω ελληνικώ Συνταγματικώ Δικαίω. Συμβολή εις την ερμηνείαν των άρθρων 71 και 72 του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 1965· Χατζή Χρ., «Εκλογικά κωλύματα και ασυμβίβαστα», σε Γ. Παπαδημητρίου (επιμ.), *Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2000· Χατζή Χρ., *Κωλύματα, ασυμβίβαστα και εκσυγχρονιστικά διλήμματα*, ΝοΒ 2002· Χιώλου Κ., *Η ενώπιον του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου (άρθρου 100 του Συντάγματος) ένσταση κατά του κύρους εκλογής βουλευτού*, «Αρμενόπουλος» 1998, 2· Χουβαρδά Γ., *Το Ανώτατον Ειδικόν Δικαστήριον*, ΝοΒ 24 (1976)· Χρυσανθάκη Χ., *Εισηγήσεις Συνταγματικού Δικαίου* (με συνεργ. Ε. Γαλάνη και Π. Πανταζόπουλου), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020 (2η έκδοση)· Χρυσόγονου Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014 (2η έκδοση).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Η έννοια και η ratio των ασυμβιβάστων	4
II. Τα ασυμβίβαστα μετά τις συνταγματικές αναθεωρήσεις του 2001 και του 2008	5
1. Η αναδιάταξη των αρχικών ασυμβιβάστων	5
2. Οι νέες κατηγορίες ασυμβιβάστων	7
3. Η διεύρυνση του κύκλου των υπαγομένων σε ασυμβίβαστα	10
III. Η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα ως συνταγματική συνέπεια της διατήρησης ή της αποδοχής ασυμβιβάστων έργων και ιδιοτήτων, μετά την εκλογή	13

I. Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ Η RATIO ΤΩΝ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΩΝ

- 1 Σύμφωνα με τις ορολογικές οριοθετήσεις που αναπτύχθηκαν εισαγωγικά στο άρθρο 56, ως κοινοβουλευτικά «ασυμβίβαστα» νοούνται οι περιορισμοί που τίθενται από την έννομη τάξη (και εν προκειμένω από το Σύνταγμα) στους βουλευτές, ως προς τη διατήρηση -με συγκεκριμένη προθεσμία επιλογής- ή την ανάληψη ορισμένων θέσεων και ιδιοτήτων, οι οποίες συνήθως υπερβαίνουν, ως προς το εύρος, αυτές που συνιστούν κωλύματα εκλογιμότητας (τα οποία, ευλόγως, είναι ταυτόχρονα και ασυμβίβαστα). Είναι προφανές ότι οι εν λόγω περιορισμοί ανακύπτουν μετά τις εκλογές, διότι δεν αποβλέπουν πλέον στην προστασία των εκλογέων αλλά στη διασφάλιση αφενός της ανεξαρτησίας των αντιπροσώπων τους και αφετέρου στην πολιτική ουδετερότητα -και ιδίως στην κομματική αμεροληψία- των πολιτειακών οργάνων.
- 2 Στην αφετηρία του παραδοσιακού ασυμβιβάστου βρισκόταν η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών και η διασφάλιση της ανεξαρτησίας των φορέων τους, μέσω της αποτροπής αθέμιτων επιρροών που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν αμφίδρομα μεταξύ αφενός των βουλευτών, ως εκπροσώπων του λαού, και αφετέρου της εκτελεστικής λειτουργίας και συγκεκριμένα των νευραλγικών και κρίσιμων τομέων της διοίκησης που ελέγχονται από αυτήν. Στη συνέχεια προστέθηκαν και τα λεγόμενα οικονομικά ασυμβίβαστα, ώστε να καλυφθούν τυχόν αθέμιτες συναλλαγές μεταξύ των βουλευτών και των φορέων πολλαπλών οικονομικών συμφερόντων που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την οικονομική δραστηριότητα του κράτους. Ως εκ τούτου τα ασυμβίβαστα συναρτήθηκαν στενά και με την αρχή της διαφάνειας στον δημόσιο βίο¹.
- 3 Συνέπεια της συνδρομής των ασυμβιβάστων, ή με άλλα λόγια της «σώρευσης» και άλλων -απαγορευμένων- «εντολών» και αξιωμάτων στο πρόσωπο του βουλευτή, είναι η απώλεια της ήδη κτηθείσας βουλευτικής ιδιότητας, δηλαδή η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα, της οποίας η διαπίστωση έχει επίσης ανατεθεί πλέον, με το Σύνταγμα του 1975, στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (βλ. άρθρο 58).

¹ Υπό το πρίσμα αυτό αντιμετωπίζει τα ασυμβίβαστα και η νομολογία του ΑΕΔ, με ιδιαίτερη έμφαση «στην προστασία του κύρους του βουλευτικού λειτουργήματος και συνακολούθως και της Βουλής από οικονομικές εξαρτήσεις» και «στην αποτροπή της τυχόν εκμεταλλεύσεως του αξιώματος του βουλευτού εις βάρος του δημοσίου...». Για τη νομολογιακή επεξεργασία της ratio των ασυμβιβάστων βλ. Αθ. Ράικου, Γ΄ Συμπλήρωμα, 1988, σελ. 77 επ., 189 επ., 220 επ., Δ΄ Συμπλήρωμα, 1993, σελ. 215 επ., Ε΄ Συμπλήρωμα, 1996, σελ. 203 επ., ΣΤ΄ Συμπλήρωμα, 1999, σελ. 115 επ., Ζ΄ Συμπλήρωμα, 2003, σελ. 218 επ., καθώς και, του ίδιου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Ι, Εισαγωγή-Οργανωτικό Μέρος, 2002, σελ. 437 επ.· Βλ. και ΑΕΔ 5/2007, 1/2018 καθώς και Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό,π. σ. 449 επ.

II. ΤΑ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΑ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 2001 ΚΑΙ ΤΟΥ 2008

Η επιλογή του αναθεωρητικού νομοθέτη το 2001, ως προς το παραδοσιακό ασυμβίβαστο των βουλευτών, σε αντίθεση με τα κωλύματα εκλογιμότητας, ήταν η μεγαλύτερη δυνατή επέκτασή του. Η τάση αυτή εκφράσθηκε με συνέπεια μέσω της διεύρυνσης τόσο των πεδίων εφαρμογής του ασυμβιβάστου όσο και του κύκλου των υπαγομένων σε αυτό και αποκορυφώθηκε με την πρόσκαιρη καθιέρωση του επαγγελματικού ασυμβιβάστου, το οποίο όμως καταργήθηκε με την αναθεώρηση του 2008. Με την τελευταία επήλθε και στα ασυμβίβαστα μια ρωγμή ως προς τη συνταγματική ρύθμιση των ασυμβιβάστων («*Με ειδικό νόμο μπορεί να καθορίζονται επαγγελματικές δραστηριότητες, πέραν αυτών που αναφέρονται στα προηγούμενα εδάφια, η άσκηση των οποίων δεν επιτρέπεται στους βουλευτές*»), η οποία όμως δεν φαίνεται ότι θα αξιοποιηθεί από τον κοινό νομοθέτη στο προσεχές μέλλον... Ως εκ τούτου η νέα συνταγματική κατάσταση των ασυμβιβάστων, όπως διαμορφώθηκε τελικά, χαρακτηρίζεται αφενός από την αναδιάταξη των αρχικών ασυμβιβάστων (1) και αφετέρου από την καθιέρωση νέων (2), σε συνδυασμό και με την προσθήκη επιπλέον υπαγομένων σε αυτά (3). Ειδικότερα:

4

1. Η αναδιάταξη των αρχικών ασυμβιβάστων

A. Η νέα ρύθμιση του παραδοσιακού ασυμβιβάστου περιλαμβάνει κατηγορίες επιχειρήσεων² –ασχέτως νομικής μορφής και ιθαγένειας³– των οποίων ο ρόλος και η σχέση

5

² Κατά τη νομολογία του Εκλογοδικείου (ΑΕΔ 22/2001, 1/2002 και 11/2008, 1/2018, 13/2020) «...ως επιχείρηση θεωρείται το σύνολο υλικών ή άυλων στοιχείων (πραγμάτων, δικαιωμάτων, πραγματικών καταστάσεων, πελατεία, φήμη κ.λπ.) που είναι απαραίτητα για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας και έχουν οργανωθεί από το φορέα τους σε αυτόνομη οικονομική ενότητα προς επίτευξη οικονομικού ή παραγωγικού σκοπού επί κέρδους» (βλ. αναλυτικά Αθ. Ράικου, *Ζ΄ Συμπλήρωμα*, 2003, ό.π., σελ. 226 επ., 241 επ.). Τον εξ ορισμού κερδοσκοπικό χαρακτήρα των εν λόγω επιχειρήσεων επισημαίνει και ο Ευ. Βενιζέλος, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 262. Ωστόσο, η άποψή μας είναι ότι λόγω της ιδιαίτερης φύσης τους κάποιες από τις επιχειρήσεις αυτές ενδέχεται να μην έχουν αποκλειστικά –ή και προεχόντως– κερδοσκοπικό χαρακτήρα αλλά να έχουν επιλεγεί ως ευέλικτες νομικές μορφές που αποβλέπουν και σε άλλους σκοπούς, συνδεδεμένους με την ευρύτερη λειτουργία του κράτους. Τέτοιες είναι, λ.χ., αυτές που «ασκούν κατά παραχώρηση δημόσια υπηρεσία ή επιχείρηση κοινής ωφέλειας» και, ιδίως, αυτές που «ασκούν κατά παραχώρηση δημόσια επιχείρηση», δεδομένου ότι η έννοια της δημόσιας επιχείρησης, όπως έχει διαπλασθεί από τη νομολογία (βλ. προηγουμένως, Άρθρο 56, υποσημ. 58), προϋποθέτει μεν την επιδίωξη οικονομικού αποτελέσματος όχι όμως, κατ' ανάγκην, και κέρδους (πρβλ. ad hoc την ΑΕΔ 22/2001, σύμφωνα με την οποία η Ομοσπονδία ΚΑΝΟΕ-ΚΑΓΙΑΚ «...δεν αποτελεί "δημόσια επιχείρηση" που να παραχωρήθηκε από το κράτος, αφού δεν λειτουργεί με κριτήρια επιδίωξης οικονομικού αποτελέσματος»).

³ Βλ. Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 262 και πρβλ. Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 450.

με το κράτος κρίθηκε ότι εγκυμονούν κινδύνους άσκησης αθέμιτων επιρροών, από ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα, στα μέλη του αντιπροσωπευτικού σώματος. Δεδομένου δε ότι η αναθεώρηση του εν λόγω ασυμβιβάστου είχε ως αφετηρία τα παλαιά πεδία εφαρμογής του, από τις ανωτέρω κατηγορίες επιχειρήσεων ορισμένες παρέμειναν ως είχαν και ορισμένες απλώς αναδιατάχθηκαν, επί το ευρύτερον. Ειδικότερα:

- 6 α. Οι κατηγορίες που παραμένουν κοινές στην παλαιά και τη νέα ρύθμιση είναι δύο. Η πρώτη περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που «απολαμβάνουν ειδικών προνομίων» (περίπτωση β΄ της νέας ρύθμισης), όχι όμως, πλέον, και «κρατικής επιχορήγησης»⁴. Η δεύτερη περιλαμβάνει όσες «ασκούν κατά παραχώρηση... δημόσια επιχείρηση» (μέρος της περίπτωσης δ΄ της νέας ρύθμισης). Αμφότερες έχουν τύχει νομολογιακής επεξεργασίας, που κινείται στη σωστή κατεύθυνση και παρέχει ένα ασφαλές ερμηνευτικό υπόβαθρο, τόσο σε σχέση με την έννοια των ειδικών προνομίων⁵ όσο και σε σχέση με την έννοια της «δημόσιας επιχείρησης», η παραχώρηση της οποίας μπορεί να γίνει είτε με σύμβαση είτε με νόμο⁶.
- 7 β. Κοινές επίσης, αλλά αναοριοθετημένες με τη νέα ρύθμιση, είναι και οι κατηγορίες των επιχειρήσεων που «αναλαμβάνουν έργα ή μελέτες ή προμήθειες του Δημο-

⁴ Πρβλ. την ΑΕΔ 1/2002, στην αμέσως επόμενη υποσημ.

⁵ Σύμφωνα με την ΑΕΔ 22/2001 «Η επιχείρηση απολαμβάνει ειδικά προνόμια, όταν με ειδική νομοθετική ρύθμιση της έχουν παραχωρηθεί από το κράτος προνόμια, δηλ. είδος εξουσίας ή δραστηριότητας κυρίως οικονομικής σε ορισμένο τομέα που δεν έχουν συγχρόνως αναγνωρισθεί και σε άλλες τυχόν υπάρχουσες ομοειδείς επιχειρήσεις» (βλ. Αθ. Ράικου, Ζ΄ Συμπλήρωμα, 2003, ό.π., σελ. 227· Δ. Π. Σκαλτσούνη/Ι.Β. Γράβαρη/Δ.Μ. Κυριλλόπουλου, Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών, ό.π., ΙΙ., σελ. 60). Παρεμφερώς αλλά περισσότερο αναλυτικά η ΑΕΔ 1/2002 έκρινε ότι «...ως "ειδικά προνόμια"... θεωρούνται τα παρεχόμενα αποκλειστικά από το κράτος προνόμια, με τον εφοδιασμό των επιχειρήσεων με είδος εξουσίας ή δραστηριότητας κυρίως οικονομικής σε ορισμένο τομέα, που όμως δεν έχουν συγχρόνως αναγνωρισθεί και σε άλλες τυχόν υπάρχουσες ομοειδείς επιχειρήσεις, δηλαδή οι εξουσίες ή δραστηριότητες να έχουν παρασχεθεί κατά διακριτική μεταχείριση έναντι των λοιπών επιχειρήσεων και όχι, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, αδιακρίτως σε όλες τις ομοειδείς κατ' αντικείμενο ή συνδεδεμένες με ορισμένο τόπο επιχειρήσεις... Η νέα αναθεωρημένη διάταξη του άρθρου 57 του Συντάγματος δεν περιέλαβε το υπάρχον στην προϊσχύσασα ασυμβίβαστο, λόγω «κρατικών επιχορηγήσεων» της επιχείρησης και ως εκ τούτου δεν αποτελεί πλέον λόγω ασυμβιβάστου και η τυχόν παροχή των εν λόγω επιχορηγήσεων στην επιχείρηση, εκτός αν αυτές μπορούν να ενταχθούν στην συγκεκριμένη περίπτωση στην κατηγορία των "ειδικών προνομίων", με την προεκτεθείσα έννοια»· βλ. Δ. Π. Σκαλτσούνη/Ι.Β. Γράβαρη/Δ.Μ. Κυριλλόπουλου, Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών, ό.π., ΙΙ., σελ. 65 επ.· Αθ. Ράικου, Ζ΄ Συμπλήρωμα, 2003, ό.π., σελ. 238 επ. και πρβλ. *idem*, Συνταγματικό Δίκαιο, ό.π., σελ. 444).

⁶ Βλ. Ευ. Βενιζέλου, Το αναθεωρητικό κεκτημένο, ό.π., σελ. 263.

σίου» (μέρος της περίπτωσης α') καθώς και των επιχειρήσεων που μισθώνουν για εμπορικούς λόγους ακίνητα του Δημοσίου (περίπτωση ε'). Η παλαιά ρύθμιση απαγόρευε στους Βουλευτές «να αναλαμβάνουν προμήθειες, μελέτες ή την εκτέλεση έργων του Κράτους, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημόσιων ή δημοτικών επιχειρήσεων και ενοικιάσεις δημόσιων ή δημοτικών φόρων, ούτε να μισθώνουν ακίνητα που ανήκουν στα προαναφερόμενα πρόσωπα ή να δέχονται παραχωρήσεις κάθε μορφής στα ακίνητα αυτά». Από τη σύγκριση προκύπτει ότι εγκαταλείφθηκαν –ευλόγως, ως παρωχημένα– τα περί ενοικιάσεως δημόσιων και δημοτικών φόρων, ενώ σε ό,τι αφορά τα ακίνητα η ρύθμιση είναι απλούστερη αλλά και ορθότερη, καθώς περιορίζεται στη μίσθωση για εμπορικούς λόγους (άρα όχι και για λόγους στέγασης)⁷. Τέλος, η οριοθέτηση των επιχειρήσεων τόσο ως προς τα ακίνητα όσο και ως προς τις προμήθειες, τα έργα και τις μελέτες, στο πεδίο «του Δημοσίου» φαίνεται εκ πρώτης σαν συρρίκνωση του ασυμβιβάστου αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για διεύρυνση, καθώς στο επόμενο εδάφιο διευκρινίζεται ότι: «Για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής με το δημόσιο εξομοιώνονται οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, τα άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τα κρατικά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, οι δημόσιες επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και οι άλλες επιχειρήσεις την διοίκηση των οποίων ορίζει άμεσα ή έμμεσα το δημόσιο με διοικητική πράξη ή ως μέτοχος». Αυτό σημαίνει ότι με το δημόσιο εξομοιώνεται, εν προκειμένω, το σύνολο των νομικών προσώπων και επιχειρήσεων που έχουν υπαχθεί, κατά τα προεκτεθέντα, στο άρθρο 56 παρ. 1 του Συντάγματος.

2. Οι νέες κατηγορίες ασυμβιβάστων

Η αναθεώρηση του παραδοσιακού ασυμβιβάστου, πάντως, δεν περιορίσθηκε στη 8
διευρυμένη αναπροσαρμογή των παλαιών κατηγοριών επιχειρήσεων. Το σημαντικό-

⁷ Πρβλ. Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 263 και Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 451, και πρβλ. την εξαιρετικά τυπολατρική προσέγγιση της έννοιας «μίσθωση ακινήτου του Δημοσίου» από την ΑΕΔ 13/2020, σύμφωνα με την οποία «...η παραχώρηση της χρήσης του μισθίου (είτε επιτρέπεται είτε όχι) δεν δημιουργεί πάντως έννομη μισθωτική σχέση μεταξύ του εκμισθωτή και του προς ον η παραχώρηση, αλλά είναι άσχετη με την κύρια μίσθωση και ξένη προς τον εκμισθωτή, έναντι του οποίου μισθωτής και υπόχρεος για τις εκ της μισθώσεως υποχρεώσεις είναι ο με αυτόν συμβαλλόμενος στη μισθωτική σύμβαση και εν προκειμένω ο ..., ως μισθωτής και η, ως εκμισθώτρια, και όχι ή προς ην η παραχώρηση της χρήσης εταιρεία...», αφήνοντας με τον τρόπο αυτό, ορθάνοιχτο το παράθυρο για την καταστρατήγηση της σχετικής συνταγματικής πρόβλεψης, αποδεχόμενο την πρακτική της εικονικής σύναψης μίσθωσης μεταξύ Δημοσίου και τρίτου, ο οποίος τρίτος, εν συνεχεία, θα παραχωρεί ελεύθερα το μισθωμένο ακίνητο του Δημοσίου, δωρεάν στον υποψήφιο ή εκλεγέντα βουλευτή.

τερο βήμα έγινε με την προσθήκη νέων κατηγοριών, προκειμένου να αντιστοιχηθεί η ρύθμιση με τις νέες εστίες «διαπλοκής»⁸. Ειδικότερα:

- 9 Α. Η πρώτη νέα κατηγορία που υπήχθη στο παραδοσιακό ασυμβίβαστο περιλαμβάνει κάθε επιχείρηση που «*αναλαμβάνει παροχή υπηρεσιών προς το Δημόσιο*» ή «*συνάπτει με το Δημόσιο συναφείς συμβάσεις αναπτυξιακού ή επενδυτικού χαρακτήρα*». Η συγκεκριμένη κατηγορία καθιερώθηκε ως συμπληρωματική προς εκείνη που περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν έργα, προμήθειες και μελέτες του Δημοσίου. Έτσι, οι δύο κατηγορίες, που συναποτελούν την περίπτωση α΄ της παρ. 1 του άρθρου 57, καλύπτουν πράγματι όλο το φάσμα των επιχειρήσεων που έχουν σημαντικές συναλλαγές με το κράτος⁹, σε όλες τις θεσμικές εκφάνσεις του. Χαρακτηριστικό δε αυτής της ρύθμισης είναι ότι η κρίσιμη συναλλαγή θα πρέπει να έχει απαραίτητως τον χαρακτήρα ειδικής και ad hoc καταρτιζόμενης σύμβασης, όπως διευκρινίσθηκε ρητά από τον εισηγητή της πλειοψηφίας με κατάθεση στα Πρακτικά σχετικής ερμηνευτικής δήλωσης [: «*Όταν αναφερόμαστε σε έργα ή μελέτες ή προμήθειες του δημοσίου ή παροχή υπηρεσιών προς το δημόσιο εννοούμε έργα ή προμήθειες ή υπηρεσίες που έχουν τη μορφή σχετικής σύμβασης. Και αναφερόμαστε βέβαια στις συμβάσεις αυτές που είναι πάντα αντικείμενο συζήτησης ειδικού ελέγχου κ.λπ. Άρα πρέπει να υπάρχει μια ειδική διαδικασία σύναψης αυτών των συμβάσεων*»¹⁰], η οποία ήδη έχει αξιοποιηθεί από τη νομολογία του ΑΕΔ, τόσο ως προς τις «προμήθειες» του Δημοσίου¹¹ όσο και ως προς την «παροχή των υπηρεσιών»¹².

⁸ Πρβλ. Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 263· Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 450· Κ. Μποτόπουλου, *Το νέο καθεστώς κωλυμάτων και ασυμβιβάστων*, ό.π., σελ. 243· Χρ. Χατζή, *Κωλύματα, ασυμβίβαστα και εκσυγχρονιστικά διλήμματα*, ΝοΒ 2002, σ. 64 και 65· Ελ. Τροβά, *Εξουσίες και Διαφάνεια*, 2005, σελ. 307.

⁹ Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρηθεί ότι «*το εν λόγω ασυμβίβαστον αφορά εις οικονομικές συναλλαγές οι οποίαι προκύπτουν εκ συναπομένων συμβάσεων (αστικών ή διοικητικών) ή εκδιδόμενων διοικητικών πράξεων μετά την απόκτηση της βουλευτικής ιδιότητας*» (ΑΕΔ 23/1985 - βλ. Αθ. Ράικου, *Γ΄ Συμπλήρωμα*, 1988, ό.π., σελ. 222 - πρβλ. και Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 451).

¹⁰ Βλ. *Πρακτικά Ολομέλειας*, 2002, ό.π., Μέρος Β΄, συνεδρ. ΡΚΖ΄, σελ. 569 επ.

¹¹ Συγκεκριμένα η ΑΕΔ 1/2002, με ρητή επίκληση της εν λόγω ερμηνευτικής δήλωσης, έκρινε ότι «*“Προμήθεια” του Ελληνικού Δημοσίου και των προς αυτό εξομοιούμενων οργανισμών κ.λπ. νοείται όχι η οποιαδήποτε αγορά των προϊόντων της επιχείρησης από πρατήρια ή καταστήματα, σε συνθήκες ελεύθερου εμπορίου και με τους όρους που ο κάθε αγοραστής θα μπορούσε να προμηθευθεί από την επιχείρηση αλλά μόνον όταν υπάρχει ειδική διαδικασία συμβατικής της σύναψης και έχουν συμφωνηθεί ορισμένη χρονική διάρκεια σύμβασης και ειδικοί όροι*» (βλ. Αθ. Ράικου, *Ζ΄ Συμπλήρωμα*, 2003, ό.π., σελ. 237· Δ. Π. Σκαλτσούνη/Ι. Β. Γράβαρη/Δ. Μ. Κυριλλόπουλου, *Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών*, ό.π., ΙΙ., σελ. 65).

¹² Βλ. ΑΕΔ 1/2018

Συναφής προς την ανωτέρω ρύθμιση είναι και αυτή του άρθρου 57 παρ. 4, σύμφωνα με την οποία:

«*Ειδικός νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο συνεχίζονται ή εκκωρούνται ή διαλύονται 10 συμβάσεις που αναφέρονται στην παρ. 1 και έχουν αναληφθεί από βουλευτή ή από επιχείρηση στην οποία αυτός μετείχε πριν από την απόκτηση της βουλευτικής ιδιότητας ή με ασυμβίβαστη προς το αξίωμά του ιδιότητα*».

Τέτοιος νόμος δεν έχει ψηφισθεί μετά τη συνταγματική αναθεώρηση και άρα ισχύει, 11 στο μέτρο που εναρμονίζεται με τις νέες συνταγματικές ρυθμίσεις, ο ν. 425/1976¹³, δηλ. ο εκτελεστικός νόμος της –παρεμφερούς– προϊσχύσασας διάταξης¹⁴.

Β. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει κάθε επιχείρηση που «*ασκεί κατά παραχώρηση 12 δημόσια υπηρεσία... ή επιχείρηση κοινής ωφελείας*». Η κατηγορία αυτή συμπληρώνει, στην περίπτωση β΄ της νέας ρύθμισης, την κατηγορία των επιχειρήσεων που ασκούν «*κατά παραχώρηση δημόσια επιχείρηση*», ώστε να καλυφθεί πλέον όλο το φάσμα των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών που ασκούνται κατά παραχώρηση του κράτους και άρα εμμέσως εξυπηρετούν, ανεξαρτήτως της διαχείρισής τους από ιδιώτες, σκοπούς δημοσίου συμφέροντος. Ενδιαφέρον είναι, εν προκειμένω, ότι η κατηγορία επιχειρήσεων που ασκούν «*κατά παραχώρηση δημόσια υπηρεσία*» περιελήφθη τελικά στο Σύνταγμα αυτοτελώς, παρά το ότι αρχικά είχε προταθεί για να καλύψει, με γενικότερη διατύπωση, την αμέσως επόμενη κατηγορία.

Γ. Τελευταία κατηγορία από τις υπαχθείσες για πρώτη φορά στο παραδοσιακό ασυμ- 13 βίβαστο είναι αυτή που περιλαμβάνει κάθε επιχείρηση που «*κατέχει η διαχειρίζεται ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό ή εκδίδει εφημερίδα πανελληνίας κυκλοφορίας*». Είναι προφανές ότι η εν λόγω διάταξη, η οποία δεν περιεχόταν στην αρχική πρόταση και προστέθηκε μετά από αρκετή συζήτηση, εντάσσεται στη γενικότερη προσπάθεια που καταβλήθηκε με τη συνταγματική αναθεώρηση για την καταπολέμηση της «*διαπλοκής*» μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκονται, εδώ και πολύ καιρό, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (με προεξάρχοντα βέβαια τα ηλεκτρονικά). Από το ασυμβίβαστο εξαιρέθηκαν οι τοπικές εφημερίδες, ως παραδοσιακά συνδεδεμένες με πολιτικές οικογένειες και –σε κάθε περίπτωση– ως ήσσονος επιρροής στο πεδίο της «*διαπλοκής*»¹⁵.

¹³ Βλ. το κείμενο του νόμου σε Π. Παραρά, *Σύνταγμα 1975 - Corpus*, II, ό.π., σελ. 57 επ.

¹⁴ Βλ. και Αθ. Ράικου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, I. Α΄, ό.π., σελ. 447· Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 271.

¹⁵ Επιφυλακτικός στο σημείο αυτό ο Κ. Μποτόπουλος, *Το νέο καθεστώς κωλυμάτων και ασυμβίβαστων*, ό.π., σελ. 246.

3. Η διεύρυνση του κύκλου των υπαγομένων σε ασυμβίβαστα

- 14 Η τρίτη σημαντική αλλαγή που επήλθε με τη νέα ρύθμιση του άρθρου 57 στο παραδοσιακό ασυμβίβαστο εντοπίζεται στην επέκτασή του σε νέες κατηγορίες πολιτών, όπως εν πολλοίς συνέβη και με τα κωλύματα εκλογιμότητας. Ειδικότερα, αν συγκρίνουμε τον νέο προσδιορισμό των υποκειμένων που εμπίπτουν στο παραδοσιακό ασυμβίβαστο: «*Τα καθήκοντα του βουλευτή είναι ασυμβίβαστα με τα έργα ή την ιδιότητα του ιδιοκτήτη ή εταίρου ή μετόχου ή διοικητή ή διαχειριστή ή μέλους του διοικητικού συμβουλίου ή γενικού διευθυντή ή των αναπληρωτών τους επιχείρησης που...*» με την παλαιά ρύθμιση «*Τα καθήκοντα του βουλευτή είναι ασυμβίβαστα με τα έργα ή την ιδιότητα μέλους του διοικητικού συμβουλίου, διοικητή, γενικού διευθυντή ή των αναπληρωτών τους ή υπαλλήλου εμπορικής εταιρείας ή επιχείρησης που...*» προκύπτουν τα ακόλουθα:
- 15 Α. Από τον κύκλο των υπαγομένων στο ασυμβίβαστο υπάρχουν τρεις κατηγορίες που δεν μεταβάλλονται. Πρόκειται για τους διοικητές, τα μέλη διοικητικού συμβουλίου και τους γενικούς διευθυντές –καθώς και τους αναπληρωτές τους– των επιχειρήσεων που εντάσσονται στο πεδίο εφαρμογής του κωλύματος, κατά τα προεκτεθέντα για το άρθρο 56Σ. Οι κατηγορίες αυτές δεν φαίνεται να παρουσιάζουν ιδιαίτερα ερμηνευτικά προβλήματα προσδιορισμού ή αποσαφήνισης¹⁶, με δεδομένες και τις σχετικές νομολογιακές επεξεργασίες των εν λόγω ιδιοτήτων, τόσο υπό το πρίσμα των κωλυμάτων εκλογιμότητας¹⁷ όσο και, ειδικότερα, υπό πρίσμα των ασυμβιβάστων¹⁸.

¹⁶ Πρβλ. και την ερμηνεία του προϊσχύσαντος Άρθρου 57 Σ από τον Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Α΄, τεύχ. Β΄, 1990, σελ. 24 επ.

¹⁷ Ιδίως ως προς την ιδιότητα του «Διοικητή»: «*Λέγοντας το Σύνταγμα “διοικητής” αναφέρεται στο μονοπρόσωπο εκείνο όργανο της επιχείρησης το οποίο, κατά τις διέπουσες αυτήν διατάξεις, αλλά και τον νόμο γενικότερα την διοικεί, δηλαδή έχει το δικαίωμα, μόνος αυτός, να αποφασίζει εντός του πλαισίου των νομίμων ή καταστατικών αρμοδιοτήτων του, για θέματα αναφερόμενα στην διοίκηση αυτής (πχ ως προς την εκπλήρωση των σκοπών της, την κατάσταση γενικά του προσωπικού, τη σύναψη συμβάσεων κλπ). Σημασία κυρίως έχει, κατά την έννοια του Συντάγματος, ποιες είναι πραγματικά οι ανωτέρω αρμοδιότητες και όχι ο χαρακτηρισμός του εκλεγέντος ως διοικητού, διότι δεν αποκλείεται και πρόσωπο μη χαρακτηριζόμενο ως διοικητής από τον ιδρυτικό της επιχείρησης νόμο ή τις διέπουσες αυτή διατάξεις να έχει αρμοδιότητες διοικητού...» - Βλ. την ΑΕΔ 46/1990, σε: Αθ. Ραϊκού, *Δ΄ Συμπλήρωμα*, 1993, σελ. 104 επ. όπου περιλαμβάνεται το σύνολο της σχετικής νομολογίας.*

¹⁸ Βλ. τις ΑΕΔ 16/2001 (που αφορούσε την ιδιότητα μέλους του ΔΣ της ΠΑΕ Παναθηναϊκός), 22/2001 (που αφορούσε την ιδιότητα του Προέδρου του ΔΣ της Αθλητικής Ομοσπονδίας ΚΑΝΟΕ-ΚΑΓΙΑΚ), 23/2001 (που αφορούσε τη θέση διευθυντή της Εταιρείας «Ελληνικά Πετρέλαια ΑΕ»), 1/2002 (που αφορούσε τις ιδιότητες του μέλους του ΔΣ της Συνεταιριστικής Εταιρείας Βιομηχανικής Ανάπτυξης Θράκης και του προέδρου του Ινστιτούτου Εργασίας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης) και 7/2002 (που αφορούσε τη θέση Γενικού Διευθυντή του Γενικού Κέντρου Καρδιοχειρουργικού Κέντρου), αναλυτικά σχολιασμένες, σε: Αθ. Ραϊκού, *Ζ΄ Συμπλήρωμα*, 2003, ό.π., σελ. 218 επ.· βλ. επίσης τα βασικά σημεία τους σε: Δ. Π. Σκαλτσού-

Β. Μια κατηγορία υπαγομένων στην παλαιά ρύθμιση, αυτή των υπαλλήλων, δεν εμφανίζεται στην ως άνω διατύπωση της νέας. Ωστόσο αυτό δεν οφειλόταν αρχικά σε απόφαση να συρρικνωθεί εν προκειμένω το ασυμβίβαστο¹⁹ αλλά στη συνολικότερη κανονιστική αναδιάταξη του άρθρου 57 Σ., εν όψει της καθιέρωσης του επαγγελματικού ασυμβίβαστου, στη ρύθμιση του οποίου είχε ενταχθεί και η εν λόγω κατηγορία²⁰. Ωστόσο, η διατύπωση δεν άλλαξε ούτε μετά την κατάργηση του επαγγελματικού ασυμβίβαστου με την αναθεώρηση του 2008 (ενδεχομένως και από αβλεψία), οπότε εκ του αποτε-

ν/Ι.Β. Γράβαρη/Δ.Μ. Κυριλλόπουλου, *Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών*, ό.π., ΙΙ., σελ. 56 επ. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η τελευταία από τις προαναφερθείσες αποφάσεις, για δύο λόγους. Αφενός, διότι για την ίδια θέση -του γενικού διευθυντή- το ΑΕΔ έκρινε ότι μπορεί μεν να αποφανθεί αν εμπίπτει στο ασυμβίβαστο της παρ. 1 του άρθρου 57 αλλά δεν μπορεί να αποφανθεί αν εμπίπτει στο κώλυμα της παρ. 3 του άρθρου 56 -που μετατρέπεται σε ασυμβίβαστο μετά τις εκλογές- επειδή δεν έχει εκδοθεί ο σχετικός, κρίσιμος εν προκειμένω, εκτελεστικός νόμος. Αφετέρου, δε, διότι η νομολογιακή του προσέγγιση για την έννοια του «γενικού διευθυντή», κατά το άρθρο 57 παρ. 1, φαίνεται να παρεκκλίνει από την αντίστοιχη δική του για την έννοια του «γενικού διευθυντή» κατά το άρθρο 56 (παρ. 1 και 3). Πράγματι, ενώ υπό το πρίσμα των κωλυμάτων εκλογιμότητας το ΑΕΔ είχε κρίνει ότι ο γενικός διευθυντής είναι υπάλληλος της επιχείρησης (βλ. τις αποφάσεις 40-42/1991 σε: Αθ. Ράικου, *Δ' Συμπλήρωμα*, 1993, σελ. 107 επ.) εν προκειμένω έκρινε ότι «ως Γενικό Διευθυντή η ανωτέρω συνταγματική διάταξη [57 παρ. 1] εννοεί ανώτατο διευθυντικό στέλεχος επιχειρήσεων εκτός υπαλληλικής ιεραρχίας...» (ΑΕΔ 7/2002, βλ. Αθ. Ράικου, *Ζ' Συμπλήρωμα*, 2003, ό.π., σελ. 252- Δ. Π. Σκαλτσούν/Ι.Β. Γράβαρη/Δ.Μ. Κυριλλόπουλου, *Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου επί εκλογικών διαφορών*, ό.π., ΙΙ., σελ. 59). Ωστόσο μια τέτοια παρέκκλιση είναι καταρχήν θεμιτή, δεδομένου ότι το μεν άρθρο 56 παρ. 3 αναφέρεται σε κώλυμα στο οποίο εμπίπτουν «υπάλληλοι... που κατείχαν θέση προϊσταμένου οργανικής μονάδας σε επίπεδο γενικής διεύθυνσης» το δε άρθρο 57 παρ. 1 αναφέρεται σε «...*ασυμβίβαστα με τα έργα ή την ιδιότητα... γενικού διευθυντή*». Με άλλα λόγια, η ευρύτητα της δεύτερης διατύπωσης αφήνει περιθώρια μιας νομολογιακής προσέγγισης που θα χρησιμοποιεί και ουσιαστικά κριτήρια, προκειμένου να προσδιορίσει την έννοια του γενικού διευθυντή, όπως άλλωστε και τις υπόλοιπες του άρθρου 57 παρ. 1. Αυτό, πάντως, δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι ο γενικός διευθυντής πρέπει εξ ορισμού να βρίσκεται εκτός υπαλληλικής ιεραρχίας. Ορθότερη μας φαίνεται μια περισσότερο ανοιχτή ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία το ασυμβίβαστο αφορά τη θέση του γενικού διευθυντή «*ανεξάρτητα αν αυτός είναι υπάλληλος ή μέλος του διοικητικού συμβουλίου ή έχει άλλη νομική σχέση, όπως πχ έμμισθη εντολή*» (βλ. Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, ό.π., σελ. 262 και πρβλ. Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 450).

¹⁹ Όπως θεωρεί ο Κ. Μποτόπουλος, *Το νέο καθεστώς κωλυμάτων και ασυμβίβαστων*, ό.π., σελ. 245.

²⁰ «Ακριβώς για τον λόγο αυτόν αφήρεσα από το πρώτο εδάφιο την αναφορά σε επαγγέλματα, δηλαδή την αναφορά στην ιδιότητα του υπαλλήλου ή του εμπορικού ή άλλου συμβούλου επιχειρήσεων, που εμπίπτουν στις πέντε απαγορευμένες ιδιότητες που απαριθμεί η παρ. 1 του άρθρου 57. Και τις προσέθεσα τις ιδιότητες αυτές ως ειδικό εδάφιο στο επαγγελματικό ασυμβίβαστο, έτσι ώστε ο νόμος περί εξαιρέσεων να μην μπορεί να επιτρέψει σε κάποιον που είναι βουλευτής να είναι υπάλληλος ή νομικός ή άλλου είδους σύμβουλος επιχειρήσεων που εμπίπτουν στα πέντε αυτά πεδία που προσδιορίζει το άρθρο 57», επισήμανε με έμφαση ο Ευ. Βενιζέλος στην Ολομέλεια της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής (*Πρακτικά Ολομέλειας*, 2002, ό.π., Μέρος Β', συνεδρ. ΡΚΖ', σελ. 575).

λέσματος προέκυψε εν προκειμένω περιορισμός του κύκλου των υπαγομένων στο ασυμβίβαστο.

- 17 Γ. Όλες οι άλλες κατηγορίες έργων και ιδιοτήτων, που με τη νέα ρύθμιση του άρθρου 57 εμπίπτουν στο παραδοσιακό ασυμβίβαστο, έχουν προστεθεί, με την αναθεώρηση του 2001. Πρόκειται συγκεκριμένα για τους ιδιοκτήτες, τους εταίρους, τους διαχειριστές και τους μετόχους των επιχειρήσεων που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του παραδοσιακού ασυμβιβάστου.
- 18 Οι τρεις πρώτες κατηγορίες δεν παρουσιάζουν ερμηνευτικές δυσκολίες και γι' αυτό άλλωστε δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ιδιαίτερης συζήτησης κατά τη σχετική συζήτηση στη Ζ΄ Αναθεωρητική Βουλή. Είναι άλλωστε κατηγορίες για τις οποίες το αστικό και, ιδίως, το εμπορικό δίκαιο παρέχουν επαρκή ερμηνευτικά εργαλεία²¹. Αντίθετα, η κατηγορία των μετόχων θέτει αρκετά προβλήματα. Γι' αυτό, άλλωστε, περιστράφη τόσο συχνά γύρω από αυτήν η συζήτηση για την αναθεώρηση του άρθρου 57 Σ, η οποία, εν τέλει, κατέληξε σε συγκεκριμένο συνταγματικό προσδιορισμό της έννοιας του μετόχου, στο δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 1 (: «*Μέτοχος επιχείρησης που εμπίπτει στους περιορισμούς της παραγράφου αυτής είναι όποιος κατέχει ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου μεγαλύτερο του ένα τοις εκατό*»).
- 19 Έτσι, η έννοια του μετόχου φαίνεται να έχει αρκούντως αποσαφηνισθεί, με μια ρύθμιση όμως που κάθε άλλο παρά επιτυχής μπορεί να χαρακτηριστεί. Εν πρώτοις, ο αναθεωρητικός νομοθέτης ενέδωσε κακώς, όπως συνέβη άλλωστε και σε άλλες περιπτώσεις (όπως π.χ. η τροποποίηση του άρθρου 14.9 Σ)²² στη λογική μιας περιπτώσιολογικής ρύθμισης απευθείας από το Σύνταγμα, παρά το ότι η αρχική πρόταση παρέπεμπε, θυμίζουμε, σε νομοθετικό καθορισμό της έννοιας του μετόχου, με το ορθό σκεπτικό να μην δημιουργηθούν τετελεσμένα, με τυχόν ανελαστικές συνταγματικές λύσεις. Και τέτοια είναι, επί της ουσίας πλέον, η συγκεκριμένη επιλογή του αναθεωρητικού νομοθέτη, καθώς ενέχει στοιχεία έντονης υπερβολής, τόσο γιατί το ποσοστό είναι εξαιρετικά χαμηλό για να δικαιολογηί από μόνο του ασυμβίβαστο όσο και διότι σε μια εποχή τεράστιας διασποράς μετοχών και συνεχών ανακατατάξεων των καρτοφυλακίων, είναι πολύ πιθανόν να βρεθεί κάποιος βουλευτής να κατέχει ένα τέτοιο ποσοστό εν αγνοία του.
- 20 Με την εξαίρεση πάντως της τελευταίας περίπτωσης η ως άνω ρύθμιση του παραδοσιακού ασυμβιβάστου είναι εν πολλοίς επιτυχής και αντιστοιχείται ικανοποιητικά με τα νέα δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί τόσο σε σχέση με την οργάνωση και λειτουργία

²¹ Πρβλ. και Ευ. Βενιζέλου, *Το αναθεωρητικό κερτημένο*, ό.π., σελ. 262.

²² Βλ. Ν. Αλιβιζάτου, «Το Σύνταγμα ως άλλοθι. Αναθεώρηση και διαπλοκή», σε: *idem, Ο αθέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή αναθεώρηση*, Πόλις, 2001, σελ. 213 επ. (πρβλ. και σελ. 226 επ.).

του κράτους όσο και σε σχέση με την εξέλιξη της αγοράς και την ανάδειξη νέων ιδιωτικών εξουσιών, που τείνουν να αμφισβητήσουν ή να υπονομεύσουν ή να υποκαταστήσουν κρίσιμους πολιτικούς θεσμούς. Έτσι οι περιορισμοί που προστέθηκαν αφορούν πράγματι, κατά κανόνα τουλάχιστον, ευαίσθητους τομείς της οικονομικής ζωής, που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το κράτος και μπορούν να δημιουργήσουν υπόνοιες αθέμιτων διασυνδέσεων για την εξυπηρέτηση ιδιωτικών οικονομικών συμφερόντων. Ειδικότερα, νομίζουμε ότι η νέα ρύθμιση, η οποία κινήθηκε *mutatis mutandis* στην ίδια κατεύθυνση με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, κάλυψε ικανοποιητικά τα όποια κενά της παλαιάς, τόσο σε ό,τι αφορά τη διεύρυνση του κύκλου των εμπιπτόντων στο κώλυμα—με εξαίρεση, τύποις και ουσία, τον συνταγματικό καθορισμό της έννοιας του μετόχου—όσο και σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε νέα πεδία οικονομικών συναλλαγών με τις ποικίλες εκδοχές του εν ευρεία έννοια κράτους. Παράλληλα, βελτιώθηκε σημαντικά και η νομοτεχνική κατάσταση των διατάξεων που εξετάσαμε έως τώρα, καθώς η νέα διάταξη, με σαφέστερο προσδιορισμό των υπαγόμενων έργων και ιδιοτήτων και με εύστοχη και ορθολογική κατάταξη των επί μέρους κρίσιμων επιχειρήσεων, παρέχει την αίσθηση της σαφήνειας και της πληρότητας του νέου κανονιστικού πλαισίου του παραδοσιακού ασυμβιβάστου.

III. Η ΕΚΠΤΩΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΑΞΙΩΜΑ ΩΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ Η ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΩΝ, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ

Σύμφωνα με τις προπαρατεθείσες παραγράφους 2 και 2 του άρθρου 57, οι βουλευτές που 21
εμπίπτουν στα ασυμβίβαστα οφείλουν, μέσα σε οκτώ ημέρες αφότου η εκλογή τους γίνει οριστική, να επιλέξουν με δήλωσή τους μεταξύ του βουλευτικού αξιώματος και των εκεί περιλαμβανόμενων έργων ή ιδιοτήτων. Η εκλογή γίνεται οριστική είτε με τη μη κατάθεση ένστασης κατά του κύρους της εκλογής μέσα στη 15ήμερη προθεσμία από τη δημοσίευση της απόφασης για την ανακήρυξη του βουλευτή, είτε με την απόρριψη υποβληθείσας εμπρόθεσμα ένστασης. Αν παραλειφθεί αυτή η εμπρόθεσμη δήλωση²³, οι βουλευτές εκπίπτουν «αυτοδικαίως» από το αξίωμα του βουλευτή. Το ίδιο συμβαίνει («εκπίπτουν... όπως νόμος ορίζει») και για τους βουλευτές που αποδέχονται εκ των υστέρων τα έργα ή τις ιδιότητες που εμπίπτουν τόσο στα εδώ εξεταζόμενα ασυμβίβαστα του άρθρου 57 όσο και στα κωλύματα του άρθρου 56 (βλ. προηγουμένως, άρθρο 56). Ως προς τα τελευταία,

²³ Στο σημείο αυτό η νομολογία του ΑΕΔ είναι πάγια αλλά η αντίθετη άποψη του Φ. Σπυρόπουλου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 213 επ., που θεωρεί ότι η εκλογή γίνεται οριστική με την ανάληψη των βουλευτικών καθηκόντων, είναι μάλλον ορθότερη (δεδομένης ιδίως της βραδείας κατά κανόνα εκδίκασης των σχετικών ενστάσεων, που μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλες μεθοδεύσεις που να αντιστρατεύονται την προαναλυθείσα *ratio* των ασυμβιβάστων).

μάλιστα, έκπτωση επέρχεται όχι μόνο για την αποδοχή αλλά και για τη διατήρηση έργων και ιδιοτήτων, αν τυχόν δεν ασκηθεί ένσταση²⁴.

- 22 Η κακή νομοτεχνική κατάσταση του άρθρου 57, στην αναθεώρηση του 2001, που έγινε ακόμη χειρότερη μετά την πρόχειρη κατάργηση του επαγγελματικού ασυμβιβάστου, στην αναθεώρηση του 2008, προκάλεσε έντονο προβληματισμό ως προς τις έννοια και τις μορφές της έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα²⁵. Πράγματι, ενώ έως την αναθεώρηση του 2001 προβλεπόταν μόνο «αυτοδίκαιη έκπτωση»²⁶, η οποία είχε ερμηνευθεί νομολογιακά²⁷

²⁴ Βλ. τις αποφάσεις ΑΕΔ 59/1995 και 7/2002 (σε: Αθ. Ράικου, *Ε΄ Συμπλήρωμα*, 1996, ό.π., σελ. 213 επ., και Ζ΄ Συμπλήρωμα, 2003, ό.π., σελ. 243 επ., αντίστοιχα), σύμφωνα με τις οποίες «...η συνταγματική διάταξη του άρθρου 57 παρ. 3 δεν ανέχεται να εξακολουθεί να κατέχει το αξίωμα του βουλευτή πρόσωπο, στο οποίο συντρέχει κώλυμα που θα εμπόδιζε την ανακήρυξή του ως υποψηφίου και την εκλογή του, από μόνο το λόγο ότι δεν ασκήθηκε εμπροθέσμως ένσταση κατά της αποφάσεως περί ανακηρύξεώς του ως βουλευτή»

²⁵ Για την έκπτωση βλ. γενικά Αθ. Ράικου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Ι, Β΄, 2002, σελ. 1147 επ., 1182 επ., 1202 επ., με τις εκεί βιβλιογραφικές και συγκριτικές αναφορές, Ε. Μπέσιλα-Βήκα, *Η έκπτωση βουλευτών από το βουλευτικό αξίωμα*, 1993, σελ. 29 επ.

²⁶ Συγκεκριμένα στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 57 προβλεπόταν ρητά «αυτοδίκαιη έκπτωση» ενώ η παρ. 4 προέβλεπε ότι η παράβαση των διατάξεων της συνεπάγεται «έκπτωση», που ερμηνεύθηκε όμως επίσης ως αυτοδίκαιη από τη νομολογία (βλ. τις αποφάσεις ΑΕΔ 23/1985, Αθ. Ράικου, *Γ΄ Συμπλήρωμα*, ό.π., σελ. 220 επ., 9/1992, *Δ΄ Συμπλήρωμα*, ό.π., σελ. 217 επ., και πρβλ. Ε. Μπέσιλα-Βήκα, *Η έκπτωση των βουλευτών*, ό.π., σελ. 49 επ.

²⁷ Σύμφωνα με την ΑΕΔ 1/1992, που έταμε το σχετικό ζήτημα και αποτέλεσε τη βάση της μετέπειτα πάγιας νομολογίας (βλ. ενδεικτικά ΑΕΔ 42 και 59/1995, 2/1996, 23/2001): «Για να επέλθει η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα... απαιτείται προηγούμενη κρίση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου ότι συνέτρεξε λόγος εκπτώσεως. Αν το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο διαπιστώσει τη συνδρομή τέτοιου λόγου, η έκπτωση επέρχεται υποχρεωτικώς και αναδρομικώς από τον χρόνο κατά τον οποίον, σύμφωνα με την απόφαση του ΑΕΔ, συνέτρεξε ο λόγος της. Αυτό είναι το νόημα της «αυτοδικαίας» εκπτώσεως κατά τα άρθρα 55 παρ. 2 και 57 του Συντάγματος, όπως το νόημα συνάγεται από το άρθρο 100 παρ. 1, περίπτωση γ΄ του Συντάγματος, κατά το οποίο εις το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο υπάγεται «η κρίση για τα ασυμβίβαστα ή την έκπτωση βουλευτή...». Εφόσον δε η έκπτωση επέρχεται δια της δικαστικής αποφάσεως, αλλά από τον χρόνο κατά τον οποίο συνέτρεξε ο λόγος της εκπτώσεως, οποιαδήποτε νομική πράξη που μεσολάβησε μέχρι τη δικαστική απόφαση και που έχει ως βάση ότι ο βουλευτής εξέπεσε, αποκτά κύρος αναδρομικώς. Την κεφαλιώδους σημασίας για τη νομιμότητα της συγκρότησης της Βουλής και κατά συνεκδοχή για τη λειτουργία της Δημοκρατίας κρίση ότι συντρέχει λόγος εκπτώσεως βουλευτή το Σύνταγμα εμπιστεύθηκε μόνο στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο... Η σχετική αρμοδιότητά του είναι αποκλειστική και παρεμπόδιση εξέταση του ζητήματος από άλλο πολιτειακό όργανο δεν επιτρέπει το Σύνταγμα.... [το οποίο] ...μεταχειρίζεται ταυτοσήμως όλες τις περιπτώσεις της εκπτώσεως... και για όλες απαιτεί κρίση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου. Ενόςω δεν εκδοθεί απόφασή του που να διαπιστώνει την έκπτωση, όλα τα πολιτειακά όργανα οφείλουν να θεωρούν, ότι ο εκλεγείς βουλευτής εξακολουθεί να έχει την βουλευτική

–με αμφιλεγόμενη πάντως προσέγγιση²⁸– σαν έκπτωση που «διαπιστώνεται» αποκλειστικά από το ΑΕΔ, η νέα διατύπωση του άρθρου 57 περιέλαβε, στις παραγράφους 1 και 3, και έκπτωση με επιφύλαξη του νόμου («όπως νόμος ορίζει»). Από την ιστορική δε ερμηνεία προκύπτει ότι η εν λόγω διατύπωση, όσο πρόχειρα και αν τέθηκε ή παρέμεινε (παρά την κατάργηση του επαγγελματικού ασυμβιβάστου), απέβλεψε κατά βάση στο «... να ληφθούν σε συνταγματικό επίπεδο όλες οι δικονομικού χαρακτήρα πρόνοιες ώστε να μην γίνει το ΑΕΔ τιμητής της πολιτικής ζωής καθ' υπέρβαση των συνταγματικών αρμοδιοτήτων του, που είναι πολύ συγκεκριμένα και πολύ αυστηρά προσδιορισμένες»²⁹. Ωστόσο, με δεδομένο το ότι σχετικός νόμος δεν έχει έκτοτε ψηφισθεί αλλά και το ότι η εφαρμογή των ως άνω διατάξεων δεν προϋποθέτει την ψήφιση τέτοιου νόμου, η διαμορφωθείσα πλέον νομολογία του ΑΕΔ έχει κατασταλάξει στα εξής:

Η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα λόγω ασυμβιβάστου προϋποθέτει, σε κάθε περίπτωση, προηγούμενη απόφαση του ΑΕΔ. Απλώς, στην περίπτωση που προβλέπεται ως «αυτοδίκαιη» (άρθρο 57 παρ 2) επέρχεται *ex tunc*, δηλ. αναδρομικά από το χρόνο που συνέτρεξε ο σχετικός λόγος (βλ. ενδεικτικά ΑΕΔ 1/1992, 42,59/1995, 23,25/2001) ενώ στις άλλες περιπτώσεις (άρθρο 57 παρ. 1 και 3) επέρχεται *ex nunc*, δηλ. από τη δημοσίευση της απόφασης (βλ. ενδεικτικά ΑΕΔ 11/2003, 1/2007), χωρίς πάντως αυτό να έχει ιδιαίτερη σημασία ως προς την εκτέλεση των βουλευτικών καθηκόντων, το κύρος των σχετικών πράξεων και τη βουλευτική αποζημίωση, στο μεσολαβήσαν διάστημα (όπως ορίζει άλλωστε και ο Κανονισμός της Βουλής)³⁰. Έτσι

ιδιότητα. Στην πιο πάνω ερμηνευτική εκδοχή περί της εννοίας των μνημονευομένων διατάξεων στηρίζεται και ο Κανονισμός της Βουλής...».

²⁸ Βλ. τη σχετική αντίθετη θέση της μειοψηφίας στην ως άνω απόφαση (1/1992), η οποία είχε στηριχθεί στα ισχυρά σχετικά επιχειρήματα της τότε Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής (Αρ. Μάνεσης, Γ. Κουμάντος, Επ. Σπηλιωτόπουλος, Ι. Βασιλείου), ΤοΣ 1992, σελ. 747 επ. Βλ. αναλυτικά για την ΑΕΔ 1/1992 και για τις σχετικές απόψεις της θεωρίας Γ. Σωτηρέλη, *Κωλύματα εκλογιμότητας και ασυμβίβαστα*, ό.π. σελ. 209 επ.

²⁹ Όπως επισήμανε χαρακτηριστικά ο τότε εισηγητής της πλειοψηφίας *Ευ. Βενιζέλος*, απαντώντας στη σχετική κριτική του Πρ. Παυλόπουλου (Πρακτικά Βουλής, 2001, σ. 5520). Πρβ. και *Ευ. Βενιζέλου, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021, σελ. 484 επ., καθώς και *Αθ. Ραΐκου, Ζ΄ Συμπλήρωμα*, 2003, σ. 207 επ. και ιδίως υποσημ. 4.

³⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 4, όπως τροποποιήθηκε στις 06.12.2001 με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής (ΦΕΚ 284 Α΄ /18.12.2001):

«1. Οι Βουλευτές κατά των οποίων εκκρεμούν ενστάσεις για την εγκυρότητα της εκλογής τους, κατά το άρθρο 58 του Συντάγματος και τον εκάστοτε ισχύοντα εκλογικό νόμο, ή αιτήσεις έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα, κατά τα άρθρα 55 παρ. 2 και 57 του Συντάγματος ή εκθέσεις του κατά το άρθρο 29 παρ. 2 του Συντάγματος ειδικού οργάνου που διαπιστώνει παράβαση των διατάξεων, οι οποίες συνιστούν λόγο έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα κατά το άρθρο αυτό, συμμετέχουν νόμιμα στις εργασίες της Βουλής έως τη δημοσίευση της οριστικής απόφασης του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου

στην πράξη η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα ελάχιστα έχει αλλάξει, σε σχέση με το παρελθόν, παρά τις τροποποιήσεις που υιοθετήθηκαν με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001³¹.

του άρθρου 100 του Συντάγματος, με την οποία ακυρώνεται η εκλογή ή διαπιστώνεται η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα.

2. Οι κατά την προηγούμενη παράγραφο Βουλευτές εκπληρώνουν όλα τα καθήκοντά τους και απολαύουν της προστασίας και των δικαιωμάτων που αναγνωρίζουν στο αξίωμα του Βουλευτή το Σύνταγμα, ο Κανονισμός της Βουλής και οι νόμοι.

3. Οι πράξεις των κατά την παράγραφο 1 Βουλευτών που ενεργήθηκαν έως τη δημοσίευση των οριστικών αποφάσεων του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, αν 17 ακυρώθηκε η εκλογή ή διαπιστώθηκε η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα, λογίζονται έγκυρες».

³¹ Βλ. αναλυτικά Γ. Σωτηρέλη, *Κωλύματα εκλογιμότητας και ασυμβίβαστα*, ό.π., σελ. 208 επ., με τις εκεί παραπομπές στην έως τότε (2006) θεωρία και νομολογία. Από τις μετέπειτα θεωρητικές επεξεργασίες βλ. ιδίως Κ. Χρυσόγονου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π. σ. 451 επ., Κ. Παπανικολάου, «Άρθρο 57», σε: Σπυρόπουλου/Κοντιάδη/Ανθόπουλου/Γεραπετρίτη, *ΕρμΣυντ* 2017, ό.π. σελ. 1048 επ.· Φ. Σπυρόπουλου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π. σελ. 218 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2021, 564 επ.· Ευ. Βενιζέλου, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021, σελ. 484 επ.